

Bieńkowski, Tadeusz

"Vybrané spisy Jana Amose Komenského. Sv. 8, Autobiografické vyznání, plány, dopisy", Praha 1975 : [recenzja]

Rozprawy z Dziejów Oświaty 20, 217-219

1977

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

dyskusje, zarysowane perspektywy. Jednym ze sposobów wyjścia z impasu edukacyjnego na świecie ma być racjonalnie zorganizowana współpraca międzynarodowa. Dotychczasowe metody w tej dziedzinie okazały się częściowo niesłuszne, a w części niewystarczające: przenoszono mechanicznie pewne schematy z jednym terytorium na inne, nie licząc się z innymi warunkami i potrzebami; bądź też wykorzystywano pomoc w dziedzinie oświaty do uzyskiwania koncesji, np. ekonomicznych. Współpraca międzynarodowa odbywająca się pod auspicjami Unesco na uwadze ma gromadzenie informacji, wzajemne przekazywanie doświadczeń i konfrontowanie poglądów, wspólne prace nad wypracowywaniem nowych rozwiązań edukacyjnych i zaspokajaniem najpilniejszych potrzeb krajów rozwijających się. Thomas przedstawił zarys organizacji i metod pracy Unesco. Omówił też sprawę postępu pedagogicznego i innowacji, które przy współdziałaniu państw zainteresowanych i przy indywidualnym rozwiązywaniu problemów edukacyjnych każdego kraju, pozwalają jednak wykorzystywać cudze doświadczenia, unikać niepotrzebnych kosztów i powtórzeń. Porównywanie i opracowywanie eksperymentów pozwala unowocześniać edukację przy zmniejszonym ryzyku nieprześlanych i pochopnych działań.

Książka Thomasa, z całym charakterystycznym nachyleniem w kierunku zagadnień edukacyjnych najżywoźniej dotyczących krajów Trzeciego Świata, jest — jak się wydaje — interesującym dokumentem okresu „wielkiej reformy edukacyjnej” lat 1971—1974 na świecie. Jej największą zaletą jest aktualność i autentyczność relacji. Ze względu na osobę autora i jego powiązania z Unesco, a także ze względu na materiały, na których Autor opiera swe rozważania, jest ta książka przeglądem najważniejszych aktualnych problemów i prac w dziedzinie współpracy międzynarodowej nad zagadnieniami edukacji, właśnie w kręgu ludzi i instytucji z Unesco związanych. Pisana jest na gorąco i bez dystansu historycznego, nie wyczerpuje poruszanych zagadnień. Można też mieć zastrzeżenia co do proporcji między przedstawianymi problemami, ale to już wymaga odrębnych badań i rozważań. Istotna jej wartość polega na tym, że jest dokumentem chwili, odbiciem poglądów i działań w przełomowej dla spraw edukacyjnych epoce ludzi, którzy odgrywają ważną rolę w zachodzących zmianach. Dla historyka oświaty jest to źródło nieocenione.

Kalina Bartnicka

VYBRANÉ SPISY JANA AMOSE KOMENSKÉHO. SVAZEK VIII. AUTOBIOGRAFICKÉ VYZNÁNÍ, PLÁNY, DOPISY, Státní Pedagogické Nakladatelství, Praha 1975, ss. 427, ilustr.

Omawiany tom *Dzieł wybranych* Jana Amosa Komeńskiego kończy wielkie przedsięwzięcie naukowe i edytorskie, jakim było ogłoszenie w ciągu 17 lat ośmiu obszernych tomów będących znakomitą reprezentacją tematyczną wszystkich rodzajów pism Komeńskiego. *Dzieła wybrane* są dobrze znane wszystkim komeńsiologom, chociaż przeznaczone są właściwie i przede wszystkim dla czytelników w Czechosłowacji. Zanim wydane zostaną wszystkie

tomy *Opera omnia* Komeńskiego — monumentalnej edycji zawierającej wszystkie dzieła wielkiego pedagoga w opracowaniu krytyczno-filologicznym, z wyczerpującymi komentarzami i całym niezwykle precyzyjnym aparatem edytorskim¹, osiem tomów *Dzieł wybranych*

¹ Dotychczas ogłoszono łącznie siedem tomów *Opera omnia* w różnej kolejności numeracji poszczególnych tomów (1, 2, 11, 13, 14, 17, 18).

Komeńskiego w wersji czeskiej służyć może jako niezwykle pożyteczny zespół tekstów Komeńskiego, zastępujący w wielu wypadkach sięganie do rozproszonych po wielu bibliotekach starodruków. Główne staranie i wysiłek edytorów szły w kierunku zebrania odpowiednich materiałów do każdego tomu, z których każdy jest odmienny tematycznie, i przygotowania możliwie jak najbardziej dokładnych tłumaczeń czeskich w tych wypadkach, gdy chodziło o łacińskie utwory Komeńskiego. Mało natomiast uwagi poświęcono we wszystkich ośmiu tomach objaśnieniom, ograniczając komentarz niemal tylko do krótkich informacji biograficznych i bibliograficznych. Skąpy komentarz wydaje się być słabą stroną tego imponującego i z wielu względów wzorcowego przedsięwzięcia komeniologów czeskich. Maksymalne zredukowanie objaśnień i przypisów do tekstów może wszelako mieć uzasadnienie w fakcie, że istnieje bardzo obfita literatura naukowa w języku czeskim dotycząca większości utworów zamieszczonych w poszczególnych tomach.

Tom ósmy godny jest uwagi nie tylko z tego powodu, że jako kończący serię umożliwia spojrzenie wstecz na tomy poprzednie i ogólne podsumowanie wydawnictwa, które sami edytorzy z satysfakcją określili, że jest ono jak dotąd jedynym całkowicie doprowadzonym do końca wielotomowym wydaniem dzieł Komeńskiego. Tom ten zawiera również kilka ciekawych poloników (listów Komeńskiego do Polaków) oraz niedawno odkryty fragment *Dziennika* Komeńskiego pisany w Elblągu w roku 1646. Fragment ten, odnaleziony przez Dagmar Čapková, zasłużoną badaczkę twórczości Komeńskiego, jest prawdziwą ozdobą tomu ósmego *Dzieł wybranych*. Jako tekst zupełnie dotąd nie znany, a z różnych względów ciekawy i doniosły dla zrozumienia poglądów i zamierzeń Komeńskiego, zasługuje na szczególne wyróżnienie spośród różnego

rodzaju materiałów biograficznych wypełniających omawiany tom².

Fragment *Dziennika* jest oczywiście tylko niewielką częścią dużego — jak należy przypuszczać — dokumentu-notatnika, w którym Komeński zwykł notować systematycznie pomysły swych nowych dzieł, własne refleksje i bieżące wydarzenia dotyczące jego pracy pisarskiej. Dziennik roboczy Komeńskiego nie zachował się w całości, a rzeczony fragment ocalał tylko dlatego, że sam Komeński wy dobył go z poszytu i przesłał do Anglii Samuelowi Hartlibowi do oceny. Fragment zawierał bowiem projekt trzyczęściowego cyklu podręczników dla różnych stopni nauczania szkolnego (Vestibulum, Ianua i Atrium) w zakresie wiedzy o rzeczach, znajomości języka oraz umiejętności logicznego myślenia. Rozważania Komeńskiego na ten temat ukazują wymownie jak założenie, iż praktyka pedagogiczna musi być oparta na dokładnie przemyślanej i konsekwentnej teorii, zmuszało Komeńskiego do stopniowego ulepszania swego projektu podręczników i coraz bardziej precyzyjnego formułowania myśli. Naczelną zasadą projektu było utrzymanie związku wykształcenia szkolnego z potrzebami społecznymi. Komeński był przez całe życie przeciwnikiem wykształcenia, które nie mogło mieć żadnego zastosowania w życiu codziennym, w praktyce różnych dziedzin działalności ludzkiej.

Omawiany fragment ukazuje, w jaki sposób pracował Komeński. Do swych koncepcji dochodził stopniowo, etapami. Pierwotny zamysł rozbudowywał, konfrontował z lekturami, dyskutował korespondencyjnie. O swych projektach Komeński rozmyślał w dzień i w nocy, w ciągłym napięciu i trosce pełnej odpowiedzialności o ostateczny kształt podręczników, które miały — w zamierze-

² Łaciński tekst fragmentu *Dziennika* ogłosiła wraz z obszernym wstępem i komentarzem D. Čapková, *Neznámý deník Komeňského*, Uherský Brod 1975. Przekład polski fragmentu dokonany przez T. Bięnkowskiego ukazał się w „Zeszytach Naukowych Wydziału Humanistycznego Uniwersytetu Gdańskiego, 1975, nr 5, 158—173.

niach Komeńskiego — zmieniać ludzi i zmieniać świat. Ostatnie słowa tego fragmentu, że nie należy żałować trudu, aby pomóc szkołom i młodzieży w znalezieniu drogi do prawdziwej wiedzy, w szkołach bowiem rodzą się wszystkie błędy, nieporozumienia i spory, uchodzić mogą za dewizę całej działalności wielkiego pedagoga.

Tom ósmy *Dzieł wybranych* Komeńskiego ma niewątpliwie charakter uogólniający, podsumowujący i całą twórczość pisarza, i jednocześnie poprzednie tomy „monograficzne” poświęcone kolejno różnym zagadnieniom dydaktycznym, społecznym, naukowym, religijnym i politycznym. W tomie ósmym znalazły się

pisma drobne, chociaż ważne: dwie autobiografie Komeńskiego, pisma religijne o charakterze profetyczno-patriotycznym, korespondencja do przyjaciół. Bardzo dokładne kalendarium życia i twórczości Komeńskiego zamieszczone na końcu tomu może być nieocenioną pomocą dla wszystkich studiujących zagadnienia komeniologiczne i problematykę epoki.

Wertując z uwagą i uznaniem ostatni tom wielkiego przedsięwzięcia naukowego komeniologów czechosłowackich można z pełną satysfakcją pogratulować im tego sukcesu i życzyć dalszych, równie doniosłych, osiągnięć edytorskich.

Tadeusz Bieńkowski

Franz Hofmann, JAN AMOS COMENIUS, LEHRER DER NATIONEN, Leipzig—Jena—Berlin 1975, ss. 108, ilustr.

Franz Hofmann, profesor pedagogiki na Uniwersytecie w Jenie, jest obok Roberta Alta najbardziej obecnie znanym komeniologiem w NRD. Jego najnowsza książka o Komeńskim, wydana w znanej serii Bild-Biographie, będąca bardzo udanym połączeniem biografii i popularnego wykładu o kulturze wieku XVII, zwraca uwagę z kilku względów.

Przede wszystkim godne uznania (i naśladowania w tego rodzaju publikacjach przeznaczonych dla szerokich kręgów czytelników) jest rozszerzenie problematyki biografii. Obok tradycyjnej relacji o życiu i dziełach pisarza, także ukazanie jego „życia pośmiertnego przez książki”, czyli dziejów sławy w wieku XVIII i XIX oddziaływania w różnych środowiskach kulturalnych, wyodrębnienia się i rozwoju naukowej komeniologii.

Drugim znamienym i pozytywnym rysem książki Hofmanna jest szerokie spojrzenie na działalność i twórczość Komeńskiego, nie zawężone tylko do zagadnień ściśle pedagogicznych. Hofmann chociaż jest uniwersyteckim historykiem oświaty wychodzi poza tradycyjne kompetencje tego kierunku zainteresowań i biografii Komeńskiego kreśli na rozle-

głej płaszczyźnie życia społecznego, ekonomicznego, wydarzeń politycznych i rozwoju nauki w Europie w wieku XVII. Na tle oceny idei i poglądów tych czasów Hofmann stwierdza, że Komeński będąc nieodrodnym synem swej epoki obciążonym niektórymi jej wadami, potrafił również dostrzec braki i błędy tej epoki w dziedzinie, którą uznał za najważniejszą przygotowania młodzieży do życia w społeczeństwie. W trybie eklektycznego wyboru najlepszych metod i form wypracowanych przez okresy wcześniejsze, Komeński zdołał stworzyć teorię i praktykę pedagogiczną owocującą i inspirującą w wielu następnych pokoleniach.

W książce popularnej Hofmann nie dążył do zaprezentowania nowych materiałów źródłowych czy nowych, szokujących pomysłów interpretacyjnych. Wykorzystał wiedzę znaną, dotychczas zgromadzoną, a walory jego książki zawierają się w sposobie przekazania tej wiedzy, w postawieniu szeregu trafnych pytań i udzieleniu na nie odpowiedzi. Pytania te dotyczą związków Komeńskiego z tradycją kulturalną i ówczesną rzeczywistością, jego oryginalności, doniosłości dzieł pedagogicznych i zasięgu